

TÜRKİYE'DE KENTLEŞME İSTİHDAMI VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrası, ekonomileri tarıma dayalı ülkelerin bilgi ve teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına bağlı olarak kırdan kente yönelik göçü yaşadıkları gözlemlenmektedir. Tarım sektöründen kopan işgücü kentsel alanlarda endüstri ve hizmetler sektöründe kendine yer aramaktadır. Ekonomik kaynaklı bu göçler toplumsal değişime ayrı bir özellik getirmektedir. Kendi doğal nüfus artışına hizmet sunmada iş ve konut üretmede yetersiz olan kentler nüfus artışının iki katına ulaşan göçmen nüfusda da olanaklarını paylaşmaktadır.

Sorunlar sadece kentsel sınırlar içinde kalmayıp kentleşme ve ekonomik değerler bağlamında ulusal yaşamı da etkilemektedir. Bu bildiriye hızlı kentleşmenin eğitim politikaları üzerine etkileri ya da eğitim politikaları ile göçün yaratmış olduğu toplumsal sorunların nasıl çözülebileceği irdelenecektir.

Kentlerin Büyümesi

İnsanlık tarihinin yerleşim alanları incelendiğinde endüstri devrimi, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası nüfusun kentsel yerleşim alanlarında giderek artan boyutlarda toplandığı görülmektedir. Önemümüzdeki on yıl içinde dünya nüfusunun yarısından fazlası yaklaşık 3.3 milyar insan kentsel alanlarda yaşayacaktır. Bu değişimin insanoğlunun refahı ve çevre koşulları üzerinde çok geniş etkisi olacağı düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yıllık kentsel büyüme oranı % 3.5 iken, bu oran gelişmiş ülkelerde % 1.0' ın altında kalmaktadır. Bu nedenle uzmanlar nüfus hareketliliği ve yerleşim birimleri arasındaki dengesiz büyüme hareketliliğinin ekonomik, sosyal ve siyasal kurumlaşma sorunlarını yaşayan gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun sorunlarla yaşanacağı ileri sürülmektedirler.

Türkiye dünya konjonktürü içinde nüfus hareketliliği açısından gelişmekte olan ülkeler kategorisinde Asya ve Latin Amerika grubu arasında yer almaktadır. 1995 yılına göre nüfusunun % 70 ve daha fazlası kentlerde yaşayan ülkeler grubunda Avrupa ve Kuzey Amerika yer almaktadır. Bu ülkelerde kentsel nüfus büyüme oranları geçen yıllara göre giderek düşmektedir. Bununla birlikte nüfus hareketliliği kentsel yerleşim alanları arasında oluşmaktadır. Özellikle sınırlı alanlarda sıkışmış kentlerden genişleyen ya da çok hızlı büyüyen metropollere akış görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında

Latin Amerika ve Karayipler en fazla kentleşen bölgelerdir. 1995 verilerine göre nüfuslarının % 70'inden fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Hızlı kentsel büyüme özellikle küçük ve orta büyüklükteki kentlerde oluşmaktadır. Afrika ve Asya ülkelerinde kentsel nüfus % 30 - 35 oranındadır. Yaklaşık % 4.0'lık yıllık büyüme oranlarıyla son 30-40 yıldır kentler yoğun nüfus baskısı altında kalmaktadır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin kentsel büyüme modelleri , bazı açılardan Kuzey Avrupa ve Amerika'nın geçen yüzyılda yaşadığı deneyimleri çağrıştırmaktadır. Tarım sektöründeki işlerden, kentsel alanlarda ekonomik fırsatlar yaratan endüstri ve hizmetler sektörüne geçişler, kentlerin daha anlamlı olarak sunduğu sosyal ve ekonomik kazançların kırsal alanlarda bulunmaması, göçün esasını oluşturmaktadır. Yüksek düzeyde yapılan sermaye yatırımları kentleşme ile birlikte sağlık ve sosyal faydayı da beraberinde getirmektedir. Aynı ekonomik ve sosyal faydanın kırsal alanlarda sağlanabilmesi çok daha büyük yatırımları öngörmektedir. (Kişi başına düşen yatırım maliyet açısından.)

Bu konuda yapılan araştırmalar özellikle içme suyu, kanalizasyon, sağlık hizmetleri ve eğitim fırsatları açısından kentlerin kırsal alanla kıyaslanmayacak düzeyde geliştiğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak ortalama yaşam süresi kentlerde daha yüksek, çocuk ölümleri ise daha düşüktür. Kentlerin sunduğu olanakların sağladığı faydanın fakirlik sınırının altında olan grubu kapsamadığı Dünya Bankası uzmanları tarafından belirtilmektedir¹. Bunun nedenlerini kentleşme politikalarının irdelenmesi sürecinde ayrıntılı olarak dile getirmektedirler.

Orta büyüklükteki pek çok kent, giderek artan nüfus artışları ile büyüyerek büyük kentler haline gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin milyonu aşan nüfusları bünyesinde toplayarak büyüyen bu geniş kentler, yıllık %5.0'in üzerinde nüfus kazanmaktadır. Nüfusu 1-10 milyon arasında olan dünya kentlerinin sayısı 1990'da sadece 270 iken , 2015 yılında bu sayının 516'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir².

Büyük kentlerin nüfusunun hızla artış göstermesinin en önemli nedenlerinden birisi göç yoluyla nüfus kazanması iken diğeri göç yoluyla kent nüfusuna katılanların genç ve doğurganlık döneminde olmalarıdır. Geleneksel değerlerin yoğun olarak yaşandığı kırsal kesimden gelenlerin çocuk sayısı kentli nüfusa göre çok daha yüksek görülmektedir.

Türkiye'de Nüfus Hareketliliği

73 yıllık Cumhuriyet tarihinde nüfusun sayısal artış oranları incelendiğinde büyük ölçüde doğurganlığa dayalı olarak nüfusun hızlı bir artış eğilimi içinde olduğu görülür. Nüfusun yerleşim birimlerine göre artış hızları farklılıklar ortaya koymaktadır. Özellikle 1950'lerden sonra tüm gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus hareketliliği

¹ World Resources Institute 1996-97., The Urban Environment, Hatibat II, *The U.N. Conference on Human Settlements*- June 1996, Oxford University Press, 1996, S.10.

² United Nations (U.N.) *Population Division, World Population Prospects: 1994 Revision*, U.N.,New York, 1995, S.12,14-17.

eğilimlerinin Türkiye'de kırdan kente yönelik göçlerle nüfus yoğunluğunda bölgeler arası ve kır-kent bağlamında dengesizlikler oluşturduğu dikkati çekmektedir. Kırsal kesimde doğurganlık oranlarının kentsel kesime göre daha yüksek olmasına karşın nüfus artış oranları kentlerde kırsal kesime göre çok daha yüksek olmaktadır. Nüfus artış eğilimleri görece olarak gelişmiş büyük kentlerde özellikle sermayenin kentsel sektörlerde yatırıma yöneldiği alanlarda oluşmaktadır. Bölgeler açısından bir değerlendirme yapıldığında Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda yer alan kırsal ve kentsel yerleşim birimlerinde nüfus kayıpları ortaya çıkmaktadır.

Tablo1 - Nüfus Gruplarına ve Sayım Yıllarına Göre Nüfus (000)

Nüfus Grup	955	%	1965	%	1975	%	1985	%	1990	%
- 2000	15888	66	17946	57	17827	44	18106	36	16474	30
2001 - 5000	1757	7	2669	9	4028	10	4401	9	5246	9
5001 - 10000	944	4	1433	5	1786	4	2267	4	2675	5
10001 - 25000	1298	5	1879	6	2887	7	3330	7	3853	7
25001 -100000	1693	7	2755	9	5012	12	5770	11	7235	13
100001-500000	1166	5	2060	7	4380	11	6307	12	7213	13
500001	1269	5	2649	8	4428	11	10483	21	13504	24
TOPLAM	24065	100	31391	100	40384	100	50664	100	56473	100

KAYNAK: DPT., *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Nüfus ve Nüfusun Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, 1994, S.8-9.

Tablo 1'de görüldüğü gibi nüfus grupları itibariyle yerleşim birimlerinin nüfusu ele alınacak olursa: 1955 yılından 1990 yılına kadar 2000 'den az nüfuslu yerlerin toplam nüfustaki payı % 66'dan %30'a kadar düşmüştür. 500.000 ve daha fazla nüfuslu yerlerin payı da % 5'den % 24'e yükselmiştir. Diğer gruplarda ise en fazla artış nüfusu 25.000'den fazla olan yerleşim birimlerinde gerçekleşmiştir³.

Kırsal kesimde iş arzı sınırlılığı yüksek doğurganlık oranlarına bağlı nüfus artışı iş arzı yüksek büyük kentsel merkezlere yönelik göçü arttırmıştır. Göç nedeniyle yoğun nüfus kazanan bu kentlerin işsizlik, konutlaşma, altyapı ve sosyal hizmetler politikaları

³ DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; Nüfus ve Nüfusun Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, 1994, S.8-9.

üzerinde baskılar oluşmaktadır. Yerel yönetimler Türkiye'nin nüfus hareketliliği konusunda ulusal politikalara sahip olamamanın sıkıntısı içinde bulunmaktadır. Bu kentlerin doğal nüfus artışıyla artan nüfusun hizmet sunması zorlaşırken, göç yoluyla aldığı doğal nüfus artışının en az iki-üç katı oranındaki nüfusa da bu hizmetleri sağlama zorunda kalmaktadır. Bunun yetersizliği ise kentlerin çevresini bir kuşak gibi saran gecekonduların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Son onlu yıllarda görünüm çok daha ciddi boyutlara çıkmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi , özellikle İstanbul ve İzmir gibi metropol alanlar iş yaratma kapasitelerini kentün mücavir alanları dışında taşımış olmaları nedeniyle kırsal kesimleri de çarpık kentleşmenin etkisi altına almaktadırlar. Özellikle göç yoluyla gelen nüfusun önemli bir kısmını kent merkezinin hinterlandına yerleştirmektedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerin kırsal alanları eksi nüfus artışına neden olmuştur. Kentle birleşen, kentsel hizmetler bekleyen bu hinterlandlar kentlerin kontrol edilemeyecek boyutlarda büyümesine neden olmaktadır. Kent merkezlerine bağlı olarak yerleşime açılan bu alanlar sıkça kent merkezlerinin sınırlarının da değişmesini gündeme getirmektedir.

Tablo 2- Kırsal ve Kentsel Kesimde Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)

		1980-19985			1985-1990		
		TOPLAM	KENT	KIR	TOPLAM	KENT	KIR
TÜRKİYE	T	24.88	62.61	-10.58	21.71	43.10	-5.56
	E	24.65	62.08	-12.66	21.65	41.57	-5.24
	K	25.13	63.18	-8.57	21.77	44.75	-5.86
ANKARA	T	29.38	40.18	-15.74	21.28	24.31	1.00
	E	29.87	39.70	-13.78	19.82	22.14	3.52
	K	28.85	40.71	-17.62	22.82	26.64	-1.44
İSTANBUL	T	41.76	129.56	-374.24	44.78	38.87	135.45
	E	40.66	129.44	-367.42	44.44	38.18	135.34
	K	42.96	129.69	-382.23	45.14	39.62	135.58
İZMİR	T	31.83	106.15	-114.73	30.14	34.03	15.95
	E	31.82	108.29	-120.05	28.21	31.56	15.75
	K	31.85	103.85	-109.12	32.17	36.67	16.15

KAYNAK :DİE Nüfus Sayımları ve Basılmamış tablolar

Bu bildiri de nüfustaki dengesiz büyümenin işgücü ve eğitim üzerine etkilerini tartıştığımızda , kentlerdeki gelişmelerin olumsuz boyutları gündeme gelmektedir.

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1950'li, 1960'lı yıllarda köyden kente yönelik yoğun göç olayı yaşanırken, hükümet politikaları yönlendirici olmaktan uzak ve kalkınmanın doğal bir süreci olarak algılanmıştır. İş arzı ve işgücü talebinin koşullandığı bir süreç olarak görülen hızlı ve yoğun kentleşme kısa sürede az sayıdaki büyük kentlerin çözemediği problemleri ortaya çıkarmıştır.

1994 yılına gelindiğinde kentleşme oranının % 59.3'e yükseleceği, kentleşme hızının da %4.4 olacağı tahmin edilmektedir. 1990-94 döneminde İstanbul'un nüfus artış hızı %5.3 ile Türkiye ortalamasını aşmaktadır. İstanbul metropolitan alan nüfusunun, ise %24.4' ünü oluşturacağı tahminlenmiştir. 1 milyondan yukarı nüfuslu Ankara, İzmir, Adana ve Bursa ile birlikte büyük kentler nüfusu; Türkiye nüfusunun %26.7'sini, toplam kent nüfusunun ise %44.9 'unu oluşturmaktadır⁴.

Başta büyük kentler olmak üzere nüfusu 500.000'in üzerinde olan kentlerde yaşanan hızlı ve yoğun nüfus artışı sağlıksız kent yapılanması nedeniyle doğal kaynakların kullanımında sınırlılıklar getirdiği gibi, kent kültürünün geliştiği bir toplumsal işleyişin varlığını da tehdit etmektedir. Çalışma koşullarındaki aymazlıklar, sosyal hizmet ve sosyal güvenlik sistemlerindeki yetersizlikler, eğitim kurumunun işleyişindeki sınırlılıklar bu kentlerin ulusal yaşam felsefesi içinde bütünleşmesini engellemektedir. 1979'daki Dünya Kalkınma Raporunda (World Bank: World Development Report 1979) önerilen göçün dengeli büyüme politikaları içinde daha az göç alan ya da göç veren yerleşim birimlerine yönlendirilmesi konusundaki önerilerine Türk Hükümet Politikalarında yer verilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda zamanın çok iyi kullanılması gerekmektedir.

Kentleşme ve Kentli Kimliği

Yoğun bir nüfusu bünyesinde toplayan kentler, yeni bir örgütlenme içinde yer almaktadır. Kırsal yaşam deneyiminin dışında oluşan ve gelişen kent toplulukları, evrensel değere ve normlara ayrıcalıklı bir konum tanımışlardır. Yalnızca içinde buldukları toplumun standartlarına değil, aynı zamanda kentsel yaşam biçiminin ürünü olan standartlaşmış evrensel bilgi ve deneyim birikimlerine yönelmişlerdir⁵.

Kentlerde uzmanlaşan alanlarda çalışan bireylerin yoğunlaşması, kentsel mekanların kullanımında farklılaşarak genişlemeler yaratmıştır. Farklı çalışma ve yaşam koşulları içinde, farklı alt kültürlerin ortaya çıkışı, bireylerin kent alanlarında birbirine benzemeyen özelliklerinin doğmasına neden olmuştur. Demokratik işleyiş erdeminin ortaya çıktığı savlanan kentler, birbirine benzemeyen bireylerin birlikte yaşamalarına olanak tanımaktadır. Alt kültürlerin çeşitliliği, kentler için bir zenginlik ifadesi olarak ele alınır. Bu yaklaşım içinde "kentleşme" kavramı kentsel yaşam deneyimi içinde elde edilen bir kültür birikimidir. Kent yaşamına uyumdur.

⁴ DPT, 1995 Yılı Geçiş Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, Ekim 1994, S.250.

⁵ E.TATLIDİL., *Kentleşme ve Gecekondu*, E.Ü.Ed.Fak.Yayımları No.47, İzmir 1989, S.4-5.

Kent yaşam biçimi açısından kentler arasında ortak özellikler bulunmasına karşın, kentlerin kendi tarihsel gelişim sürecinde oluşturdukları farklılıklar da bulunmaktadır. Sosyal, ekonomik ve politik etkinlikler, kentlerin kendilerine özgü "kimlik" in oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Kentsel mekanların kullanımından kentler arası ilişkilerde belirlenen hiyerarşik konumlara kadar bu etkinlikler kentlere özellikler sağlar. kent kültürü bu kapsam içinde ele alındığında evrensel değerleri içerdiği gibi, kentlerin doğal, sosyal ve ekonomik çevrelerinin yarattığı değerleri de kapsamaktadır.

Kentsel kesimde çalışma koşulları nedeniyle, çalışanlardan istenen bilgi ve beceri birikimi tarım sektörü ile diğer sektörler arasında önemli farklılıklar gösterir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, tarım sektörünün insan-doğa etkileşimi merkezinde yoğunlaşan, üretim ilişkisinde uzmanlaşmadan ziyade emek-yoğun üretime daha fazla yer vermesidir. Tarım dışı sektörlerde ise uzmanlaşan işgücü kapital-yoğun üretim biçimine yönelmektedir. Modern üretim girdilerinin yoğun olarak kullanıldığı endüstri ve hizmetler sektörü, çalışanlardan endüstri toplum kültürünün disiplini ile birlikte asgari düzeyde de olsa teknolojiyi kullanacak bilgi ve beceriyi öngörmektedir. Hızla değişen teknolojinin üretimle bütünleşmesi bu ekonomik faaliyet kolunda çalışan kişilerin süratle uyum sağlamasına bağlıdır. Kent yaşam biçimi bu nedenle değişmeye ve gelişmeye daha açıktır. Eğitim yalnız okul sistemi ile değil, kent ortamında yaratılan ilişkiler sisteminde de ele alınmaktadır. İnsanların çalışma öncesi işe hazırlanma aktivitelerinin yanında, iş yaşamında da kendilerini geliştirmelerine olanak sağlar⁶. Kent alanlarının düzenlenmesinde kentsel ilişkiler sistemi içinde farklı sosyal kesim ve alt kültür gruplarına yönelmiştir. Zorunlu faaliyetlerin dışında kalan boş zaman dilimleri, bireylerin içinde yaşadıkları sosyal ve fiziki çevre içinde kendilerini geliştirmelerine olanak sağlar. Bu olanakların sağlanmasının temelinde kent yaşamına anlam veren kent kültürünün zorunluluğu yatmaktadır.

Kentleşme ve Eğitim

Geleneksel toplumlarda bireyler, yetişkin rollerini başarıyla yerine getirmede gereken bilgi ve beceriyi örgün eğitim kurumları olmaksızın kazanabilmektedir. Toplumlar mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren endüstri ve hizmetler sektörünü geliştirdikçe, kent toplumu olma özelliğini taşıdikça, okul sistemi her bir bireyin sosyalleşmesi için zorunlu hale gelmiştir. Özel mesleki rolleri gerçekleştirmede teknik eğitim ve uzmanlaşmaya talep de giderek artmaktadır. Diğer bir deyişle toplumsal ve ekonomik gelişmeyle birlikte nitelikli işgücüne ihtiyaç artmaktadır. Bu yüzden günümüz çağdaş örgütlü toplumlarında ebeveynler, erişkinliklerinde ihtiyaç duyacakları bilgi ve beceriyi yeni kuşağa aktarmada yetersiz kalmaktadır⁷. Çocuğun sosyalleşme süreci okul sistemine bırakılırken, aile sadece çocuğun sosyalleşmesinde okul sistemine yardımcı konumda kalabilmektedir.

⁶ E.TATLIDIL., *Toplum, Eğitim ve Öğretmen*, E.Ü.Ed.Fak.Yayımları, No.71, İzmir, 1993, S.39.

"İnsan kapitali" veya "insana yatırım" gibi kavramlarla literatürde genel eğitim ve mesleki eğitime ayrı bir önem verilmektedir. Bu yaklaşımda üretim kapasitesinin artırılmasında işlenmiş insan ve fiziksel kapitallerin eğitime yapılacak harcamalarla sağlanacağı ileri sürülmektedir. Bir ülkenin gelişmişliği yapısal bir dönüşümün gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu nedenle günümüzde gelişmişliğin bir kriteri olarak işgücünün niteliği ön plana çıkmaktadır. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar, insan gücü kaynağını zenginleştirmek için okul sistemini genişletmeye çalışmaktadır. Genişleyen bu okul sistemi içinde nüfusun okulda kalma yılları da uzamaktadır.

Türkiye gibi hızlı kentleşen gelişmekte olan ülkelerde zorunlu temel eğitim sonrası okullaşma oranları hızla yükselmektedir. Bu artışın temel nedenlerinden biri de tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle yönelik işgücü transferinin etkisi olmaktadır. Örneğin, 1950'lerden sonra kırdan kente göçün yaşandığı Türkiye'de kentleşme ve kentleşme süreci, okula duyulan talebi artırmaktadır. Son sekiz yıl içinde mesleki ve teknik ortaokul öğrenci sayısı %73.0, genel lise öğrenci sayısı %58.0, mesleki ve teknik lise öğrenci sayısı %73.0 oranında artmıştır⁸. Kentsel sektör olarak da adlandırılan endüstri ve hizmetler sektörü örgütsel ve teknolojik değişim ile birlikte nitelikli işgücüne duyulan talebi artırmaktadır. Okul sistemi içinde elde edilen bilgi ve beceriler kentsel değerlerin kaçınılmaz ön koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfusun kentsel alanlarda toplanmasıyla birlikte okul sisteminde verilen sertifikalar giderek önem kazanmaya başlamıştır. Kentsel iş tutmanın ön koşulu olan eğitim sertifikaları okullaşmaya yönelik eğilimi de hızlandırmıştır.

Kentleşen Türkiye'de Eğitim Anlayışı

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de kentlerin hızlı büyüme süresi içinde kentler, genç nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Kente gelenlerin genç yaş kuşağında olmaları, geleneksel değerler içinde çocuk edinme eğilimleri, özellikle gecekondu bölgelerinde çocuk oranlarını yükseltmektedir. Gecekondu yaşam koşulları sadece mekansal sorunlardan değil, fakat aynı zamanda toplumsal özellikler bağlamında da kentleşme süreci içinde mahrumiyetlerini ortaya çıkartmaktadır.

Gecekondularda altyapının yetersizliği, konutların kalabalıklığı, çocukların sosyalleşme sürecinde "Kentli" kimliğini taşımalarında olumsuz faktörler iken, aile içi etkileşimde yaşanan kuşaklar arası çatışma ve okullaşma oranlarındaki düşüklük de bir diğer önemli engeli oluşturmaktadır. Kentsel değerlerin içselleştirilememesi uzun dönemde kent yaşamında uyumsuzluklar yaratabilmektedir.

Sosyologlar ve ekonomistlerin yapmış oldukları çalışmalar, gençlerin ekonomik koşullar ile suç oranları arasında bir ilişkinin var olduğunu; özellikle işsizlik ile suç

⁷ S.VAGO., *Social Change*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989, S.175.

⁸ E.TATLIDİL, N.SAYILI., "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Eğitim", Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz, *İzmir Ticaret Odası*, Yayın No.13, İzmir, 1995, S.82.

yönelik davranışlar arasında tutuklanma sayısı açısından da pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır⁹.

Günümüz kent toplumlarında eğitim, sosyal ve ekonomik bağlamda hızlı bir değişim içinde olan kentsel yaşama "uyum"a ve kentsel değişimin yarattığı ekonomik koşullarda "üretken" insana yönelmiştir. Özellikle göç yoluyla yoğun nüfus kazanan kentlerin, kentleşme sorunlarını çözebilmede eğitime ayrıcalıklı bir konum tanınmaktadır. Kentsel alanlarda yaratılan iş arzına karşın hızlı ve yüksek oranlarda alınan göçler, kentsel alanlarda işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. Kırsal alanlarda iş elde edemeyen nüfusun iş bulma umuduyla büyük kentlere göçü kentlerin istihdam kapasitesinin üzerinde yer almaktadır. Özellikle kentsel sektörün belirlediği niteliklere uyum sağlayamayan eğitim düzeyi düşük, nitelsiz kırsal işgücünün işsiz kalmasına yol açmaktadır. İşsiz nüfusun olumsuz etkisi iki şekilde sınıflandırılmaktadır.

a) İşsizliğin bir sonucu olarak ulusal ekonomiler üretim kaybına uğrarlar. İşsiz nüfusun ihtiyaç mallarının yaratılması da ulusal kaynaklarla birleşerek finansal maliyeti yükseltir. Makro düzeyde ise toplumun refahına olumsuz baskı yaratır.

b) İşsizlerin bizzat kendileri işsizlikten doğrudan etkilenmenin güçlüklerini yaşarlar. Gelirlerin kaybı sonucu yaşam standartları düşer. İşsizlik düzenli sosyal ilişkilerin bozulmasında "etken neden" olur. Özellikle 1970'lerden sonra yapılan araştırmaların sonuçlarına göre işsizlik sosyal yalnızlık, ruh ve beden hastalıklarını da ortaya çıkırmaktadır¹⁰.

Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri bilgi ve teknolojiadaki gelişmeler sonucunda sektörler arası işçi transferlerini yaşamaktadırlar. İş kollarındaki çeşitlenme mal ve hizmet alanlarındaki genişleme işgücü örgütlenmelerini yeniden yapılanmaya yöneltmiştir. Bazı iş kolları işçi sayılarını azaltırken, ekonomide ortaya çıkan yeni iş alanları da işgücü talebinde bulunmaktadır. Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda sektörler arası işçi hareketliliğinin ve organizasyonunun yapılması sürecinde işsizlik oranlarında artışlar görülmüştür. Üretimdeki verimliliğin yükselmesi sonucunda çalışan işçi sayısındaki azalmalar işsizlik oranlarını yükseltirken, yeni iş alanları iş taleplerini karşılamada sıkıntı çekmişlerdir. Başta Avrupa Birliği (AB) olmak üzere gelişmiş endüstri toplumları işe yönelik politikalarını eğitim politikaları ile desteklemeye yönelmişlerdir. 1990'ların ikinci yarısına girerken akademik ve mesleki öğrenimde ve çıraklık eğitiminde ortaya koydukları yeni eğitim politikaları ile işçi hareketliliğini pazar ekonomisinin koşullarına göre düzenlemeye başlamışlardır. Bunun sonucunda işsizlik oranları düşerken, mal ve hizmetlerde çeşitlenme ve dünya pazarlarında rekabet edebilme şanslarını devam ettirdikleri görülmektedir. Mal, hizmet ve emeğin serbest dolaşımında eğitimin rolünün etkinliğini politikalarına yansıtmışlardır.

⁹ C.L.BRITT., "Crime and Unemployment Among Youths in the United States, 1958-1990", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol.53., No.1, Ocak 1994, S.99-107.

¹⁰ E.TATLIDIL., "Avrupa Topluluğunda ve Türkiye'de Çıraklık Eğitimi ve Genç İşsizliği", *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü. Ed.Fak.Yay., Sayı. 2, İzmir 1990, S.19.

Gelişmekte olan ülkelerin kentleşme ve kentlileşme problemleri bağlamında sorun irdelendiğinde, eğitim politikalarının toplumsal değişme sürecine ayak uydurmada yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde ve tarım sektörü çalışma deneyiminden kentlere gelen işgücünün ve göçmen ailelerin çocuklarının kentin sosyal ve ekonomik yaşamının öngördüğü niteliklere kavuşturulmasında okul sisteminde dikkate değer yapısal dönüşümlerin sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Halen imalat sanayine ve örgütlü hizmetler sektörüne yönelik mesleki ve çıraklık eğitiminin okul sisteminin dışında kaldığı görülmektedir. 1977 ve 1986 yıllarında çıkarılan Çıraklık Ve Mesleki Eğitim Kanununun geleneksel çıraklık eğitimi yöntemini değiştirememiştir. Örgütlü eğitim dışında kalan gençlerin sosyal ve ekonomik gelişimleri Türk eğitim politikalarının belirlediği standartları taşımamaktadır. Uzun dönemli ekonomik yatırım politikalarına göre insana yönelik yatırım anlayışları paralellik göstermemektedir.

Endüstri toplum kültüründe eğitim, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde vazgeçilemez bir sektör olarak algılanmaktadır. Ekonomik büyüme politikaları, yerleşim, yatırım, insan kaynağını geliştirme ve refah düzeyini yükseltme politikaları ile eşgüdüm içinde ele alınmaktadır. Bunun sonucunda da işsizlik sorunları, sektörler arası işgücü dolaşımı, eğitim politikalarındaki yeni uygulamalarla kontrol edilebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de ise dengesiz büyüme politikaları, güncel sorunları orta ve uzun dönemli programların dışında çözüme eğilimindedir. Kentleşme sorunlarında olduğu gibi eğitim sorunlarında da çözümler uzun dönemli politikalarla ele alınmadığından çözümler yetersiz kalmaktadır. Avrupa Birliğine tam üye ülkelerin genç işsizlik sorunlarının çözümünde sektörler arasındaki transferleri kolaylaştıracak, işgücünü yeni iş koşullarında istihdam etmek üzere hazırlamak amacıyla eğitim çalışmalarını hızlandırdıkları dikkati çekmektedir. AB'nin çıraklık eğitimi programları incelendiğinde temel teorik bilgi ve becerilerin ağırlık kazandığı, buna karşın kısa süreli kurslarla bir iş kolundan diğerine transfer edilebilecek esnek programlara yer verildiği gözlenmektedir. Türkiye'de ise çıraklık eğitime katılan çocukların büyük kısmının, çıraklık kurslarına katılımlarının, eğitime devam etmekten ziyade ekonomik anlamda aile bütçelerine katkıda bulunmak amacıyla çalışmaları görüşü daha ağır basmaktadır¹¹.

Kentsel alanlarda nüfus artışı ekonominin doğal gelişimi ortamında iş arzının iş talebini karşılamada yetersiz kalmasıdır. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün raporlarına göre eğitilmiş işgücünün işsizlik problemi, iş beklentileri ile geleneksel eğitim iş arzı arasındaki olumsuz ilişki dikkati çekmektedir. Kenya Raporu'na göre yeni açılan işler eğitime dayalı niteliği gerektirmektedir. Bununla birlikte eğitim sistemindeki değişmeler de ekonomideki iş olanaklarının sayısını değiştirmeyecektir. Eğitim düzeyi ve işsizlik arasındaki ilişkinin grafiği verilecek olursa; daha fazla eğitim ile iş şansının yükselmesinin ortaya çıkması arasında negatif bir

¹¹ E.TATLIDİL ve N.SAYILI, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Eğitim", Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz, *İzmir Ticaret Odası*, Yayın No.13, İzmir, 1995, S.86.

ilişki vardır.Daha fazla eğitimin daha az çalışabilir kişiyi ortaya çıkarmasında ise pozitif ilişki vardır.Diğer bir deyişle eğitim düzeyinin yükselmesi, iş bulma şansını arttırmamakta,yani istihdamı genişletmemektedir.Bu faktörlerin benzeri bir oluşumu olarak yüksek eğitim düzeyi ile işsizlik paydasının artmasından dolayı işsizlik oranlarının eğitim düzeyini düşürmesi eğiliminin ortaya çıkması beklenmektedir¹². AB tam üyesi ülkeler de hızlı yükselen işsizlik sorununun çözümünde eğitimi önemli bir güç olarak görürken,işgücüne duyulan talebi çiraklık eğitim sistemi içinde harcama yolunu öngörmektedir. AB'de genel öğretime devam eden öğrencilerin oranı %40 iken mesleki ve teknik eğitime devam edenlerin oranı %60 dır.Türkiye'de ise bu oranlar tam tersidir. Bunun sonucu olarak da Türkiye'de genel öğrenimden (lise) yararlananların mesleki ve teknik eğitimden yararlananlara göre iş bulma şansları daha az olmaktadır.Dünyanın globalleşme kapsamında tek pazara yöneldiği günümüzde,özellikle Türkiye gibi hızlı kentleşen ülkelerin mal,hizmet,sermaye dolaşımı ile birlikte emek dolaşımını da gözönüne alması gerekmektedir. Eğitim politikaları pazarın beklediği nitelikli işgücünü hazırlamada esnek bir zemine oturtulmalıdır.Ayrıca kentleşmenin kentlileşme süreci içinde örgütlenmesinde okul sisteminin yeniden yapılanmasına özen gösterilmelidir.

KADININ EKONOMİK ETKİNLİĞİ VE EĞİTİM

Türkiye'de çalışan kadınların sektörel bazdaki dağılımı ile çalıştırılan işdeki konumları incelendiğinde, ücretli işçi statüsünde çalışan kadınların oranı dünyanın gelişmiş diğer ülkelerine göre oldukça düşüktür. Özellikle Türkiye'de çalışan kadınların yaptıkları işden ücret alanlarının oranları sadece %14'dür. Bu oran Japonya'da çalışan kadınların %64'ü, İngiltere'de %96'si, Danimarka'da %91'i Almanya'da %85'i ve ABD'de %96'sıdır(6). Bunun ön önemli nedeni, çalışan nüfusun yaklaşık yarısının tarım sektöründe istihdam edildiği Türkiye'de, tarım sektöründe çalışan kadınların oranının %80 civarında olmasıdır. Küçük aile işletmesi niteliğinde olan geleneksel değer ve normlar çerçevesinde üretim yapılan aile işletmelerinde kadınlar yaptıkları işden ücret talep etmezler. Ancak Türkiye'de kent sektörü içinde başka bir anlatımla aile ve gelir elde edilen işletmenin ayrıldığı çalışma koşullarında kadınlar yaptıkları işden ücret almaktadırlar.

Tarım sektöründe geleneksel üretim ilişkileri kadının yaptığı işin ev işinin bir uzantısı olarak görülmesine neden olmaktadır. Üretimde ve tüketimde karar alma sürecine katılamayan kadınlar sadece ücretsiz aile işçisi statüsünde emeklerini sunarlar. Uzmanlık gerektirmeyen kas gücüne dayalı olarak yapılan geleneksel işler bilgi ve beceriyi gerektirmemektedir.

Gerek sosyal gerekse çalışma yaşamına etkin olarak katılamayan kadın, sosyalleşme sürecinde de eğitim sisteminden yeterince yararlanamamaktadır.Özellikle Türkiye'nin kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan kadın nüfusun erkek nüfusa göre

¹² Ibid.

Avrupa Topluluğu Eşiğinde Türkiye

okullaşma oranı fevkalade düşüktür. Zorunlu temel eğitim sonrası okullaşma oranları incelendiğinde eğitimde fırsat eşitliğinin cinsiyete dayalı olarak zedelendiği görülmektedir. Avrupa Birliği ve gelişmiş ülkelerde eğitimde fırsat eşitliğinin cinsiyete dayalı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Kadın istihdamı konusundaki sorunu irdelerken, kırdan kente yönelik göçün vurgulanması gerekmektedir. Kırdan kente göç ile birlikte kadının sektörler arasındaki dağılımının değişmesi beklendiği kadar hızlı olamamaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre¹³ 1955-65 döneminde kadınların %95'i tarım sektöründe istihdam edilirken, bu oran sanayi sektöründe %2.5, hizmetler sektöründe %2 dir. 1970-80 döneminde ise tarım sektöründe %86, sanayide %5 ve hizmetler sektöründe %8 dir. Oransal olarak kadınların artış hızı yüksek görünmesine karşın sektörler arası dağılım genel işgücü açısından değerlendirildiğinde, kadınların kentsel sektör dediğimiz sanayi ve hizmetler sektöründe yeterince temsil edilmediğin anlaşılmaktadır. Nüfusun %57'sinin kentlerde yaşadığı Türkiye'de, çalışan kadın oranının kent sektöründe fevkalade düşük olduğu görülmektedir.

Tablo-2 :15 Yaş Üzeri Nüfusun 1970-90 Arası İşgücüne Katılım Oranı (%)

Ülke	Kadın		Erkek		Yıllık Büyüme		Kadın Olarak Toplam Nüfus
	1970	1990	1970	1990	(19970-1990)		
Türkiye	54	45	80	84	1.7	2.4	34
İsrail	33	37	77	75	3.2	2.3	34
Ürdün	6	9	83	77	5.2	2.6	10
Irak	6	21	83	77	10.3	3.3	21
Brezilya	23	30	85	81	4.3	2.6	28
Almanya	39	41	79	75	0.6	0.4	37
İngiltere	41	46	82	77	0.8	0.2	39
ABD	42	50	78	77	2.4	1.3	41
Portekiz	24	40	87	80	3.9	0.9	37
İspanya	18	22	82	73	2.2	0.7	24
Yunanistan	25	25	78	73	0.9	0.6	27

KAYNAK: U.N., *The World's Women 1970-1990 Trends and Statistics*, New York, 1991, s.104-105

¹³ DIE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1989.

Kentleşmenin yoğun olarak yaşandığı Türkiye'de, kadının çalışma yaşamına katılımının kent iş pazarında yeteri kadar teşvik edilmediği ileri sürülebilir. Özellikle kadının okullaşma düzeyinin düşük olması, hizmet öncesi ve hizmet içi mesleki kurslarda yer almaması, iş pazarında emeğini sunacak niteliğe sahip olmasını engellemektedir. Diğer bir engel ise kültürel değerler içinde kadın çalışma yaşamına kent ortamındaki yaklaşımıdır.

Yapılan araştırmalara göre kente göç yoluyla gelen kadınların çalışması ilk yıllarda yok denecek kadar sınırlıdır. Kentte kalış süresi uzadıkça, kentsel yaşam ile bütünleştikçe, başka bir deyimle "Kentlileşme" oluştuğunda kadının çalışma eğilimlerinde de artış olmaktadır.

SONUÇ:

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında dünya iki kutuba ayrılmış görülmektedir. Hızlı toplumsal değişme ve değişmeye uyum sorunlarının, evrensel nitelik kazanmış demokratikleşme ilkelerinin, bilim ve teknolojiyi kullanabilme ve eğitim sistemine aktarabilme başarısıyla çözümlenebileceği anlayışı kabul görmektedir. Bu nedenle toplumsal sorunların irdelenmesinde bilimsel yöntem ve teknikler kullanılırken, sorunların çözümünde "beşeri kapital" olarak insan kaynağının bilimsel veriler çerçevesinde yeniden yapılandırılmasına özen gösterilmektedir. Gelişmiş endüstri toplum kültüründe eğitim sistemi felsefesi, amaçları ve ilkeleri açısından dinamik bir yapı sergilemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu dinamik işleyişin beklendiği kadar başarılı olmadığı gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak toplumsal yapılanmada özellikle kentlerin nüfus artışının getirdiği sorunların çözümünde sınırlılıklar görülmektedir.